

Кальницька М.А.

ПОЛІТИКА СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ: СТРАТЕГІЧНІ ВИКЛИКИ ТА СИСТЕМНИЙ ПІДХІД ДО ЇХ ВИРІШЕННЯ

У статті розглянуто питання підвищення ефективності державного регулювання соціальної сфери, які особливо актуалізуються в умовах глобальної трансформації національної соціально-економічної системи. З'ясовано, що головною метою функціонування системи соціального розвитку є ефективне використання людського капіталу держави. Пріоритетними в контексті державного регулювання визначено такі напрями: перебудова системи соціального забезпечення, реформування ринку праці, удосконалення політики доходів населення. Запропоновано системний підхід до визначення сутності соціального забезпечення, як домінуючої компоненти соціально-економічного зростання, що визначає міру соціального забезпечення, зорієнтованості та використання потенціалу економічного розвитку в цілях формування і реалізації людського капіталу як невід'ємного ресурсу та передумови ефективності функціонування системи національного господарства.

Ключові слова: людський капітал, системний підхід, соціальна політика, соціальне забезпечення, соціальний розвиток, соціально-економічна система.

Постановка проблеми. Соціальний розвиток держави, визначаючи суспільну здатність задовольняти пріоритетні потреби громадян у сферах охорони здоров'я, доступу до освіти, забезпеченості житлом, особистих прав та соціальної толерантності, є підґрунтям поліпшення індивідуумами якості життя і передумовою реалізації соціального потенціалу громад. Стрімка глобальна трансформація національної соціально-економічної системи, що супроводжується посиленою диференціацією доходів і витрат та зниженням соціальних характеристик якості життя населення актуалізує питання підвищення ефективності державного регулювання соціальної сфери. При цьому такі напрями, як реформування ринку праці, удосконалення політики доходів населення, перебудова системи соціального забезпечення та соціальної допомоги, концентрація зусиль на найчутливіших секторах соціальної сфери, дотичних до якості життя громадян, визнаються пріоритетними в контексті державного регулювання. Відтак усвідомлення соціальної сфери в якості важливішого інтегруючого елементу соціально-економічного зростання України, дестабілізація елементів якої може призвести до негативних соціальних, а в подальшому – економічних наслідків, потребує її стратегування на засадах системного підходу, охоплюючи як рівні індивідуума, види економічної діяльності чи суспільства загалом, так і структурно пов'язані елементи функціонування національної системи

соціального розвитку. Отже, актуалізується необхідність теоретико-методологічного забезпечення розробки стратегічних пріоритетів, механізмів удосконалення державної соціальної політики, особливо щодо планування соціально-економічного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання державного регулювання соціальної сфери традиційно залишаються в центрі уваги дослідників. Зокрема, у дослідженні О.В. Макари розкриваються такі проблеми соціального розвитку, характерні для сучасного посттрансформаційного етапу розвитку вітчизняної економіки, як надмірна соціальна диференціація, надмірний, але мало ефективний перелік соціальних пільг та їх суб'єктів, що спричиняє суттєве зниження соціальних гарантій, масове розповсюдження бідності, загальне зниження рівня життя населення, руйнування соціальної інфраструктури [3]. Наслідком диспропорційної соціальної політики є низький рівень середньодушового ВВП, надмірна витратність та низька ефективність соціального фінансування, його обтяжливості для місцевих та центрального бюджетів, зменшення людського та трудового потенціалу, зниження темпів інтелектуалізації та конкурентоспроможності національного господарства. Я. А. Жаліло, С. І. Лавриненко, О.М. Пищуліна ідентифікують головні суперечності державної соціальної політики: недостатня увага соціальній складовій державної політики і невизначеність в зв'язку з цим моделі соціальної політики держави, інструментарію обрання її пріоритетів, механізмів і засобів реалізації, низька ефективність соціальних програм, руйнування соціальної інфраструктури, недосконалість

нормативно-правового забезпечення системи соціального захисту, глибоке розшарування рівня доходів громадян та надмірність соціально-бюджетних пілг, нераціональний розподіл системи соціальних послуг, зниження трудового потенціалу і надмірні обсяги зовнішньої трудової міграції населення [9, С. 5-21]. Ю. Г. Рубан зі співавт. наголошують на небезпеці формування корпоративно-олігархічної соціально-економічної системи (на противагу соціально-орієнтованій моделі), орієнтованої передусім на задоволення економічних інтересів великого капіталу, а вже потім у залишковому порядку – на підтримання мінімально необхідного рівня соціального захисту, підтримки та допомоги [8, С. 143-216].

Значної уваги науковці приділяють і узагальненню теоретичних засад розвитку державної соціальної політики. Зокрема, В.І. Куценко визначає соціальну сферу як поліфункціональне явище суспільного життя, великий сектор економіки та економічної структури суспільства, сферу діяльності людей, результатом функціонування якої є надання сукупності послуг, що задовольняють потреби суспільства і його членів і пов'язані зі створенням доданої вартості; сюди відносять житлово-комунальне господарство та побутове обслуговування; пасажирський транспорт; зв'язок; охорону здоров'я; фізичну культуру та соціальне забезпечення; освіту, культуру, мистецтво [2, С. 17, 752]. На його думку, така ознака елементів соціальної сфери, як спільність функцій та призначення в суспільному поділі праці – надання соціальних послуг для держави, суспільства та окремих людей, дозволяє відносити до соціальної сфери необмежену чисельність видів економічної діяльності, зорієнтованих на надання соціальних послуг.

Зауважимо, що на вищому державному рівні при наданні характеристики соціального розвитку враховуються такі аспекти, як політика доходів та система оплати праці, сфера соціальної підтримки та соціального страхування, система охорони здоров'я, підтримки сім'ї та дитини, ринок праці та зайнятості, житлова політика, міграційні процеси [4, С. 94-114]. Зазначений перелік напрямів і складових соціального розвитку включає сфери, які безпосередньо вказують на рівень задоволення соціальних інтересів окремих громадян та соціальних прошарків населення і суспільних груп, а також дотичні до них.

Водночас слід зазначити, що науковцями у галузі соціального розвитку практично не враховуються аспекти системності управління соціальним розвитком, що особливо важливо в

транзитивних економіках та менш помітно в соціально-економічно розвинених державах. Саме тому на сьогодні існує об'єктивна необхідність удосконалення нормативно-методичного базису оцінювання, а також забезпечення ефективності державної соціальної політики на різних рівнях системної ієрархії управління та ефективності її регулювання, дослідження аспектів та напрямів впливу соціальних факторів на економічне зростання, покращення механізмів та засобів державної політики формування системи соціального розвитку передусім шляхом реалізації дієвих інструментів соціальної політики. Необхідність поглибленого дослідження окреслених проблем актуалізується відсутністю комплексного і системного теоретико-методологічного підґрунтя моделей та інструментів державної політики системної модернізації соціальної сфери.

Формулювання цілей статті. Мета дослідження – розробка науково-методичних підходів до вирішення проблеми соціального розвитку як комплексної, інтегральної характеристики, що визначає параметри життєздатності соціально-економічних структур у процесі глобальних та локальних трансформацій, у тому числі на регіональному та локальному рівнях, що сприятиме формуванню особливого статусу регіонів як центрів суспільно-економічних реформ, посиленню важливості регіонів в організації і реальному забезпеченні сталого соціального та економічного розвитку, мобілізації ресурсів.

Опис основного матеріалу дослідження. Проблеми ефективності соціальної політики особливо актуалізуються в період соціально-економічної нестабільності та післякризового економічного відновлення, адже увага державного апарату спрямовується на відновлення розвитку економіки, скерування обмежених ресурсів на фінансування економічних програм на противагу соціальним. У той же час, макроекономічна нестабільність негативно позначається на зайнятості, доходах громадян, якості життя населення. Несистемність державної політики забезпечення соціального розвитку є одним з головних чинників її низької ефективності та посилення загроз економічній безпеці держави у транзитивних економіках. Зволікання соціальними проблемами об'єктивно призводить до негативних соціально-економічних наслідків. Так, низький рівень доходів громадян призводить до вимушеного обмеження споживання необхідних для належного фізіологічного відновлення товарів і послуг, незадоволеності медичних, освітніх, соціальних та інших потреб. Наслідком цього стає

погіршення людського та інтелектуально-кадрового потенціалу, соціального капіталу, втрата трудових ресурсів, погіршення процесів відновлення та розвитку трудових ресурсів. Недостатність доходів та низький рівень отримуваних соціальних послуг змушують значну частину населення працювати в тіньовому секторі, у невідповідності до отриманих знань, освіти і професійної підготовки. Складна соціально-економічна ситуація призводить до зниження рівня довіри населення до самовдосконалення, покращення власних професійно-кваліфікаційних характеристик. Все це деформує структуру зайнятості, збільшує кількість низькоефективних робочих місць, посилює дисбаланси на ринку праці. Низька мотивація населення до підприємницької активності, самозайнятості призводить до посилення залежності громадян від соціальних трансфертів та, відповідно, зниження рівня демократизації суспільства, зростання соціальної несправедливості та посилення соціальної напруги; погіршення якості життя населення та зростання обсягів трудової міграції.

Наслідки вказаних тенденцій загрозливі для економічної безпеки держави, дестабілізації її структурних характеристик – соціальної, демографічної, макроекономічної безпеки. Зокрема, у сфері соціальної безпеки актуалізуються ризики перевищення безпечної порогової частки населення з доходами, нижчими за прожитковий мінімум, надмірною диференціацією сукупних доходів і витрат, гострим дефіцитом житлового фонду. На зниженні демографічної безпеки негативно позначатиметься зростання рівня захворюваності та падіння рівня освіченості населення. Макроекономічні основи безпеки може підірвати критичне зростання рівня безробіття, посилення тінізації економіки, скорочення тривалості життя та зростання демографічного навантаження на працездатне населення.

Системний підхід до соціального розвитку держави ґрунтується на баченні соціально орієнтованої економіки як сукупності процесів формування конкурентної ситуації на ринку, орієнтації виробництва на споживання та соціальне забезпечення громадян. При цьому такі характеристики, як рівень доходів, житлова політика, ринок праці, зайнятість населення та ін. мають метою відображення не стільки забезпеченості населення матеріальними благами, як спроможності громадян придбавати товари і послуги, здійснювати особистісне соціальне інвестування. Конкурентна ситуація на ринках продовольчих і непродовольчих товарів, споживчих, ділових та інших послуг, у т. ч.

державних, значною мірою визначає задоволеність соціальних потреб громадян, їх соціальних та суспільних груп і прошарків населення.

Попри те, вважаємо, що формування здорового конкурентного середовища задля забезпечення орієнтації виробництва на інтереси споживання ще недостатньо для того, аби стверджувати про збалансований структурно-інституціональний соціальний розвиток держави. По-перше, якщо поточні споживчі настрої нераціональні (до прикладу, орієнтовані на дешеві, але не кращої якості товари і послуги), то за такої ситуації логічніше розвивати споживчі цінності громадян і створювати можливості для їх реалізації. По-друге, в державі може складатися ситуація, коли соціальні потреби суспільства задоволені, але при цьому національний дохід розподіляється несправедливо (частина економічних агентів отримують надприбутки), тобто нерозвиненим залишається інституціональне середовище контролю та регулювання економічного, а через нього й соціального розвитку. По-третє, соціальна політика має вирішувати т. зв. конфлікт інтересів між споживанням та інвестиціями у розвиток.

В державі мають бути створені не лише можливості для всебічного задоволення соціальних потреб громадян, але й стимули до інвестування у формування людського капіталу, що в подальшому здатне нагромаджувати і ефективно використовувати інтелектуально-кадровий потенціал суспільства і економіки. Саме в цьому нами вбачається доволі суттєве доповнення факторів конкурентної ситуації та соціального забезпечення як основ соціально орієнтованого національного господарства. Адже, якщо повернутися до аналізу неокласичних економічних теорій, зокрема – моделей економічного зростання з людським капіталом, то вже з середини ХХ ст. було емпірично встановлено залежність формування і розвитку людського капіталу від важливих елементів соціальної політики держави – освіти, підвищення кваліфікації, системи охорони здоров'я, міграції, вартості споживчих товарів і послуг та доходів громадян [10, С. 90-91]. В рамках теорій ендогенного економічного зростання увага фокусується на секторі освіти як елементі економічної системи, що впливає на формування і розвиток людського капіталу [11].

Відтак видається доцільним врахування системи освіти, підготовки та перепідготовки кадрів, а також науково-дослідної сфери при наданні характеристик соціального розвитку держави. Це, з одного боку, площадка забезпечення освіченості населення та покращення його

соціально-статусних якостей і властивостей, формування інтелектуально-кадрового забезпечення та розвитку людського капіталу, а з іншого – т. зв. місток реалізації соціального потенціалу нації в системі її економічного розвитку через покращення умов створення і впровадження інновацій, інтелектуалізацію економіки та її інноваційно-інвестиційного забезпечення. Таким чином, слід визнати значно вищу перспективність інвестицій в людину, її освітній, інтелектуальний та творчий потенціал через такі інститути соціальної сфери, як освіта, виховання, охорона здоров'я, наука, мистецтво.

Законодавче трактування соціальної політики головною мірою закладене в Конституції України, Законах України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» та «Про соціальні послуги», Указах Президента України «Про основні напрями соціальної політики на 1997–2000 роки», «Про Положення про Міністерство соціальної політики України», Розпорядженні Кабінету Міністрів України «Про Стратегію реформування системи надання соціальних послуг». Так, в Конституції (ч. 1, ст. 46) зазначається, що «...громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та інших випадках, передбачених законом» [1]. Але, зрозуміло, що таким чином охоплено лише одну з частин соціальної політики та соціального забезпечення населення.

У Законі України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» зазначається, що метою встановлення державних соціальних стандартів і нормативів є ідентифікація пріоритетів державної соціальної політики відносно забезпечення потреб населення матеріальними благами і послугами, а також необхідним для цього фінансуванням [5]. Відтак, до складових державної соціальної політики віднесено сфери: (1) доходів населення, (2) соціальних послуг, (3) житлово-комунального обслуговування, (4) транспортного обслуговування та зв'язку, (5) охорони здоров'я, (6) забезпечення навчальними закладами, (7) обслуговування закладами культури, (8) обслуговування закладами фізичної культури та спорту, (9) побутового обслуговування, торгівлі та громадського харчування. Як бачимо, перелік доволі розлогий та включає як сфери безносе-реднього визначення рівня соціальної забезпеченості населення, так і підтримувальні, причому вже навіть не тільки другого, а й третього рівня (соціальні стандарти і

гарантії, пов'язані з торгівлею, громадським харчуванням та споживчими послугами, культурою, фізичним вихованням і спортом та деякими іншими сферами).

В Указі Президента України «Про Положення про Міністерство соціальної політики України» визначені основні завдання соціальної політики держави: забезпечення населення державними соціальними стандартами та гарантіями, регулювання ринку праці і трудової міграції, протидія безробіттю, регулювання оплати праці та професійного розвитку, управління пенсійним забезпеченням і соціальним страхуванням, розвиток соціально-трудова відносин, надання адресної соціальної допомоги та соціальних послуг різним категоріям громадян, протидія торгівлі людьми та ін. [6]. Як бачимо, питання системи освіти і науки, охорони здоров'я, житлової політики законодавчо виведені з-під компетенції державного соціального регулювання, але все ж їх видається доцільним включати в систему завдань соціальної політики якщо не першого, то хоча б другого рівня.

Підвищення ефективності реалізації державної соціальної політики знаходиться у центрі уваги Кабінету Міністрів України. Однак досі залишаються законодавчо не уточненими такі нормативно-правові поняття, як державна соціальна політика, система соціальних послуг. Так, у Розпорядженні КМУ «Про Стратегію реформування системи надання соціальних послуг» визначені лише негативні аспекти системи соціальних послуг в Україні, узагальнені принципи їх надання та напрями удосконалення державної політики у цій сфері, сформовані попередні основи практики моніторингу [7]. Відтак, претендує на об'єктивність висновок про недостатність законодавчого закріплення положень соціальної політики, соціальної сфери та соціальної безпеки в Україні, що унеможлиблює побудову системного підходу до державного регулювання в цій сфері.

На наше переконання, системний підхід до подолання викликів у соціальній сфері має стати стратегічним напрямом соціально-економічного розвитку держави, спрямованого на всебічний розвиток громадян, забезпечення належного рівня умов їх праці та життя, соціальної захищеності. Соціальна політика передбачає такі напрями, як політика в сфері доходів, зайнятості, регулювання ринку праці, міграційні аспекти, політика у житловій, демографічній та економічній сферах. Зауважимо, що це традиційний для вітчизняної соціальної системи підхід, за якого домінантними складовими соціальної політики визначені (1) соціальний захист (гарантування працездатним громадянам

рівних умов, а непрацездатним – переваг у користуванні суспільними фондами споживання, матеріальної підтримки), (2) соціальна допомога (підтримка громадян, що опинилися в екстремальних життєвих ситуаціях) та (3) соціальна підтримка (створення умов соціальної захищеності економічно активного населення).

Авторське концептуальне трактування сутності соціальної політики визначає її як домінуючу компоненту соціально-економічного зростання, що визначає міру соціального забезпечення зорієнтованості та використання потенціалу економічного розвитку в цілях формування і реалізації людського капіталу як невід'ємного ресурсу та передумови ефективності функціонування системи національного господарства та забезпечення її соціальної, демографічної, макроекономічної, виробничої, інноваційно-інвестиційної та інших складових безпеки. При цьому зауважимо, що аспекти соціального та економічного розвитку є взаємопов'язаними та взаємообумовлюючими характеристиками, двома складовими єдиного суспільного процесу, що об'єднані поліструктурною складною системою. При зосередженні зусиль на стимулюванні лише однієї складової розвитку в довгостроковій перспективі, на думку автора, неможливо досягти збалансованого соціально-економічного зростання.

Відтак і головний цільовий орієнтир, як результат соціальної політики держави, також має узгоджуватися з потребами економіки. Саме тому видається найбільш доцільним визначення в якості головного критерію ефективності соціальної політики формування і ефективне використання людського капіталу. У такому випадку висока якість життя як мета державної соціальної політики буде лише однією з її передумов, адже важливо не лише жити добре з високим рівнем достатку, але й скеровувати ці блага на суспільний та соціально-економічний розвиток держави, формування необхідного для цього ресурсного потенціалу.

Досягнення цієї найвищої мети об'єктивно ускладнюється, або навіть стає неможливим за відсутності системного підходу до управління розвитком соціальної сфери і використання його результатів. Обґрунтування системного підходу концептуальних характеристик у рамках загальної теорії систем як взаємопов'язаного комплексу методів і засобів вирішення складних соціально-економічних проблем дозволяє не лише ідентифікувати структурні елементи соціального управління, напрями й способи їх

взаємодії, але й усвідомити мету розвитку, поведінку, принципи функціонування та механізми взаємодії внутрішньої структури.

Зауважимо, що спад розвитку вітчизняної соціальної сфери викликаний, передусім, причиною відсутності довгострокової стратегії соціального розвитку держави та різнострокових і різнорівневих програм з чітко визначеними механізмами реалізації. Важливі, але не об'єднані єдиною метою та не зорієнтовані на комплексний довгостроковий соціальний розвиток заходи призвели до загального різкого зниження ефективності соціальної політики в нашій державі та неефективного зростання соціальних витрат до рівня, обтяжливого для національного господарства. Відповідно, не було сформовано повноцінної соціальної інфраструктури, її елементів, соціальних відносин між ними, об'ємного соціального капіталу, підсистем соціокультурного розвитку громадян і підвищення якості їх життя. Відтак стосовно соціального управління видається єдино вірним прикладання таких усталених положень системного підходу, як врахування відносин з елементами зовнішнього середовища; узгодження цілей з метою функціонування в рамках зовнішніх систем; прийнятність перспектив розвитку у відповідності до обмежень оптимальності; комплексність планування, оцінювання та прийняття рішень, спрямованих на позитивні зміни для системи в цілому; стратегічного та короткострокового планування, при якому пом'якшуються або усуваються тенденції небажаних впливів на систему. При цьому найбільш важливими характеристиками системи соціального управління є її суб'єкти та об'єкти, підсистеми та їх елементи, структура, входи і виходи, модель функціонування, стан системи та параметри керування її розвитком (рис. 1).

Усвідомлення необхідності застосування, змістовної сутності та системного управління соціальним розвитком держави, взаємозв'язків та взаємовпливів між ними є невід'ємною передумовою соціальної ефективності. Таким чином досягаються не лише збалансованість впливу на усі аспекти соціальної політики та соціальні сфери, але й раціональний та поступовий розвиток соціальних інститутів, адекватні інституційні зміни соціального розвитку, узгоджені з економічним реформуванням системи національного господарства та розбудовою соціально-орієнтованої моделі ринкової економіки.

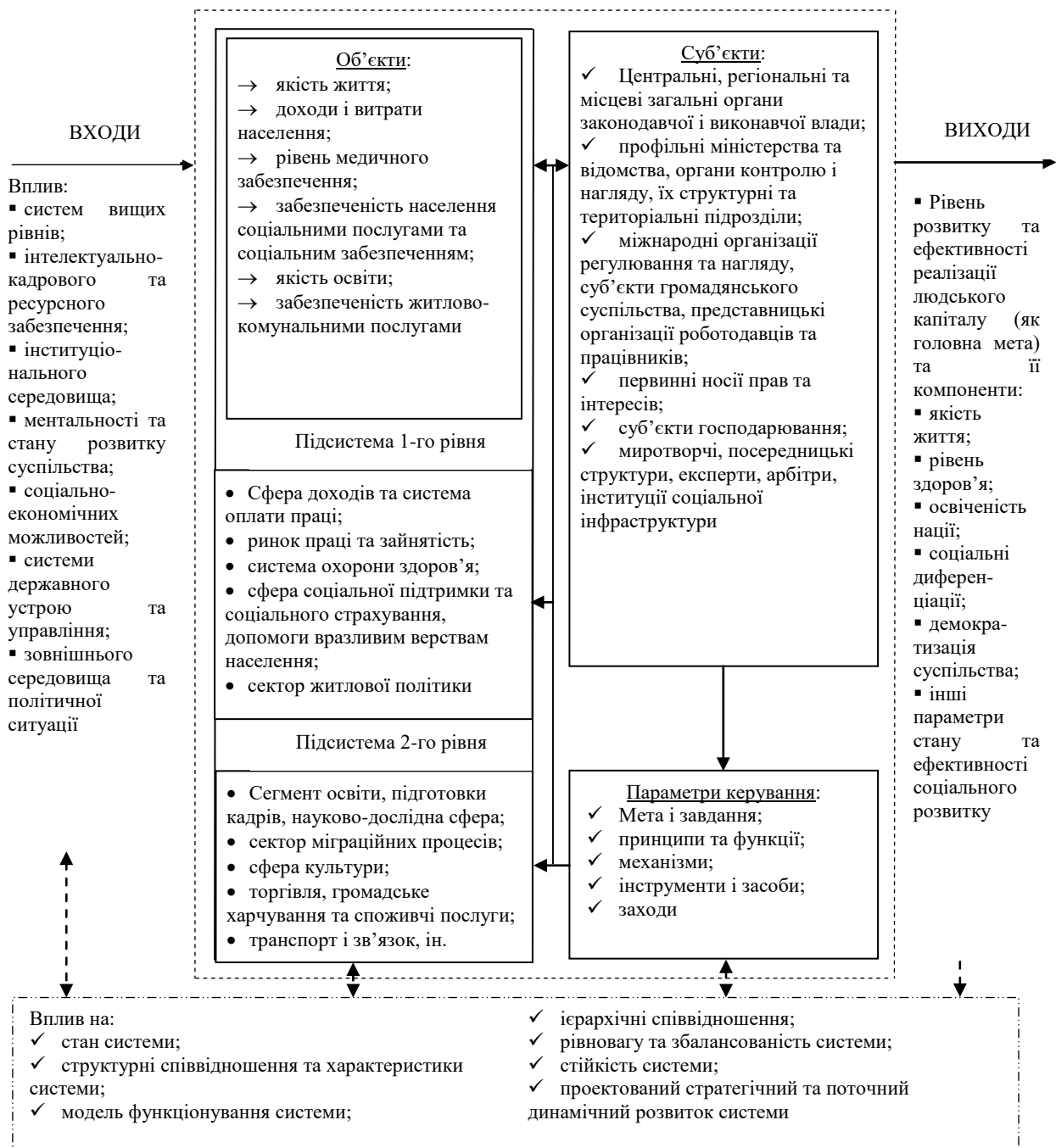

Рис. 1. Конфігурація системи соціального розвитку та системних взаємозв'язків у її рамках*

* Авторська розробка

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, ефективність соціальної політики, спрямованої на створення умов для оптимального функціонування соціальних відносин у суспільстві, є об'єктивною передумовою стабільного і збалансованого розвитку держави як соціально-економічної системи, сприяє нагромадженню та ефективній реалізації інтелектуально-кадрового потенціалу, пом'якшенню суперечностей між учасниками ринкової економіки і запобіганню соціальних конфліктів на економічному ґрунті, досягненню

самодостатності життєдіяльності людей, а відтак, – зростанню продуктивності праці у системі національного господарства, забезпечуючи таким чином взаємозалежність розвитку соціальної сфери та зростання національної економіки.

Система соціальної політики має динамічний характер, належить до категорії відкритих та піддається впливу систем вищих рівнів (соціально-економічного розвитку, національної та економічної безпеки, суспільного та гуманітарного розвитку держави тощо), що

значною мірою визначає можливості реалізації та інструменти і засоби соціального регулювання. Її особливості, структурні та ієрархічні співвідношення визначаються моделлю державного управління та мірою впливу зовнішнього середовища. Як наслідок, змінюючись з середини, вона має вплив як на усі власні внутрішні елементи, так і на резистентність до зовнішніх факторів.

Головною метою і результатом функціонування системи соціального розвитку є міра сформованості та ефективності використання людського капіталу держави. Часткові завдання стосуються позитивного впливу на покращення якості життя, підвищення

рівня здоров'я та освіченості нації, мінімізацію соціальних диференціацій (щодо доходів та витрат, якості трудового життя, житлово-побутових послуг, доступності до суспільних благ, соціальних послуг, можливостей власної самореалізації тощо), демократизацію суспільства та підвищення інших параметрів соціальної ефективності держави.

Подальший розвиток теоретико-методологічних основ системного підходу до забезпечення соціального розвитку потребує уточнення структурно-компонентних характеристик моделі організації, а також обґрунтування методології дослідження системи соціальної політики.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254K/96BP>.
2. Куценко В. І. Соціальна сфера: реальність і контури майбутнього (питання теорії і практики) : Монографія / [За наук. ред. Б. М. Данилишина] / РВПС України НАН України. – Ніжин : ТОВ «Видавництво «Аспект-поліграф», 2008. – 818 с.
3. Макара О. В. Формування моделі соціально орієнтованого регулювання національної економіки : автореферат дис. на здобуття наук. ступеня докт. екон. наук за спец. 08.00.03 – організація та управління національною економікою / О. В. Макара. – Тернопіль : ТНЕУ, 2013. – 40 с.
4. Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2013 році : Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. – К. : НІСД, 2013. – 576 с.
5. Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії : закон України. – К.: Відомості Верховної Ради України. – № 48 від 01.12.2000.
6. Про Положення про Міністерство соціальної політики України : указ Президента України. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://www.zakon1.rada.gov.ua/laws/show/389/2011>.
7. Про схвалення Стратегії реформування системи надання соціальних послуг : розпорядження Кабінету Міністрів України. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://www.zakon4.rada.gov.ua/laws/show/556-2012>.
8. Україна в 2005-2009 рр.: стратегічні оцінки суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку : Монографія / [За заг. ред. Ю. Г. Рубана]. – К. : НІСД, 2009. – 655 с.
9. Україна як соціальна держава: гасло для політичної конкуренції чи шлях до солідаризації суспільства? : Аналіт. доповідь / О. М. Пищуліна, Я. А. Жаліло, С. І. Лавриненко [та ін.] / [За заг. ред. В. Є. Воротіна]. – К. : НІСД, 2009. – 108 с.
10. Шараев Ю. В. Теория экономического роста : Научное издание / Шараев Ю. В. – М. : Издательский дом ГУ ВШЭ, 2006. – 254 с.
11. Lucas R.E. On the Mechanics of Economic Development // Journal of Monetary Economics, 1988. – N. 22. – P. 3-42.

REFERENCES

1. KonstitutsIya Ukraini [The Constitution of Ukraine]. (1996). Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254K/96VR>. [in Ukrainian].
2. Kutsenko, V. I. (2008). *Sotsial'na sfera: real'nist' i kontury majbutn'oho (pytannia teorii i praktyky) [Social sphere: the reality and contours of the future (questions of theory and practice)]*. Nizhyn, Aspect-Polygraph Publishing Ltd. [in Ukrainian].
3. Makara, O.V. (2013). *Formuvannia modeli sotsial'no oriientovanoho rehuliuwannia natsional'noi ekonomiky [Formation of a model of socially oriented regulation of the national economy]. Extended abstract of Doctor's thesis. Ternopil': TNEU.* [in Ukrainian].
4. *Pro vnutrishnie ta zovnishnie stanovyshe Ukrainy v 2013 rotsi: Schorichne Poslannia Prezydenta Ukrainy do Verkhovnoi Rady Ukrainy [On the Internal and External Situation of Ukraine in 2013: The Annual Message of the President of Ukraine to the Verkhovna Rada of Ukraine]*. (2013). Kyiv: NISS. [in Ukrainian].
5. *Zakon Ukraini Pro derzhavni sotsialni standarti ta derzhavni sotsialni garantii [The Law of Ukraine On State Social Standards and State Social Guarantees]*. (2000). Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2017-14>. [in Ukrainian].

6. Ukaz Prezidenta Ukraini pro Polozhennya pro Ministerstvo sotsialnoi politiki Ukraini [The Decree of the President of Ukraine "About the Regulation on the Ministry of Social Policy of Ukraine"]. (2011). Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/389/2011/paran31#n31>. [in Ukrainian].

7. Rozporyadzhennya Kabinetu Ministriv Ukraini pro shvalennya Strategii reformuvannya sistemi nadannya sotsialnih poslug [The Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On Approval of the Strategy for Reforming the System of Provision of Social Services"]. (2012). Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/556-2012-p>. [in Ukrainian].

8. Ruban, Yu.H. (Eds.). (2009). *Ukraina v 2005-2009 rr.: stratehichni otsinky suspil'no-politychnoho ta sotsial'no-ekonomichnoho rozvytku* [Ukraine in 2005-2009: strategic assessments of socio-political and socio-economic development]. Kyiv: NISS. [in Ukrainian].

9. Pyschulina, O.M., Zhalilo, Ya.A., Lavrynenko, S.I. & Pokryshka D.S. (2009). *Ukraina iak sotsial'na derzhava: haslo dlia politychnoi konkurentsii chy shliakh do solidaryzatsii suspil'stva?* [Ukraine as a social state: a slogan for political competition or a way to solidarity of society?]. Kyiv: NISS. [in Ukrainian].

10. Sharaev, Yu.V. (2006). *Teoryia ekonomycheskoho rosta* [Theory of economic growth]. Moscow: Publishing House of the State University of Higher Education. [in Russian].

11. Lucas, R.E. (1988). *On the Mechanics of Economic Development*. *Journal of Monetary Economics*. 22, 3-42.

Одержано 6.09.2017 р.